

عالم‌جان خواجه مرادف*

دانیل کمیسروف، ایران‌شناس شهیر روس

پروفسور دانیل سیمون‌اویچ کمیسروف (Komissarov D.S.) از چهره‌های مشهور ایران‌شناسی در اتحاد جماهیر شوروی سابق و جهان به شمار می‌رود که در تحقیق و انتشار ادب و فرهنگ فارسی، بویژه ادبیات معاصر ایران، سهم شایانی دارد. دانیل کمیسروف در اول ماه می سال ۱۹۰۷ میلادی در شهرستان کرکی امارت بخارای شریف دیده به جهان گشود. پدرش معلم دبیرستان روسی‌زبان در آن زمان بود. در اوان کودکی به همراه خانواده به شهرستان چهارجوی (که اکنون این هر دو شهرستان بر اساس تقسیمات مرزی سال ۱۹۲۴ در قلمرو جمهوری ترکمنستان قرار دارند) می‌رود. او در این محیط پرورش و با دنیای شرقی و اسلامی بالمش می‌یابد. از این رو، از خردسالی با عادات و رسوم مردم محلی و زبانهای ازبکی و فارسی تاجیکی آشنا می‌شود و از همان زمان به تدریج دلبسته زبان و فرهنگی ایرانی می‌گردد.

دلبستگی به زبان و فرهنگ ایرانی باعث می‌شود که در اواخر دهه ۲۰ برای ادامه تحصیل به بخش زبانهای ایرانی دانشکده شرق‌شناسی دانشگاه آسیای مرکزی شهر تاشکند و سپس به دانشکده خاورشناسی دانشگاه لنینگراد برود.

استاد کمیسروف پس از فراغت از تحصیل به تحقیق و تدریس زبان و ادبیات فارسی در دانشگاه لنینگراد مشغول شد. اما فعالیت اساسی او در زمینه ادبیات

* محقق زبان و ادبیات فارسی، استاد دانشگاه.

معاصر ایران، بویژه نثر داستانی، از دهه ۴۰ میلادی، زمانی که به عنوان دیپلمات در ایران اعزام شد و از آغاز دهه ۵۰ میلادی که در انستیتو آکادمی علوم شوروی در شهر مسکو شاغل به پژوهش گردید، آغاز می‌شود.

دانیل کمیسروف، همانند ایران‌شناسان معروف اوایل سده ۲۰ میلادی روسیه از قبیل چایکین، روماسکیویچ، گالونوف و برتلس، پیرامون ادبیات نوین ایرانی در دهه‌های ۳۰ - ۷۰ میلادی، پژوهشهای ارزشمندی انجام داد که از طرف ایران‌شناسان بزرگ اروپا مورد توجه قرار گرفت.

تحقیق و بررسی همه‌جانبه ادبیات معاصر هر جامعه، نه تنها نیاز به دیدی وسیع و احاطه کامل به دانش ادبیات‌شناسی دارد، بلکه مستلزم درک عمیق آداب و رسوم، فراگیری زبان گفتاری و فرهنگ توده مردم و آشنایی نزدیک با روزگار و زندگی و فرهنگ اقشار مختلف آن جامعه است که استاد کمیسروف از تمام این ویژگیها در ارتباط با ادبیات معاصر ایران برخوردار بود. سالها کار و زندگی در ایران و درک عمیق محیط اجتماعی، ادبی و فرهنگی ایران و تعامل و مکاتبه با ادبا و علمای آن روزگار ایران، وی را در ردیف یکی از بهترین محققان در عرصه ادبیات معاصر ایران قرار داد.

«پژوهش در تاریخ نثر داستانی معاصر ایران» عنوان نخستین رساله کمیسروف است که در سال ۱۹۶۰م. منتشر شد. این اثر یکی از بهترین آثار در زمینه ادبیات داستانی معاصر ایران از نیمه دوم سده ۱۹ تا دهه ۵۰ قرن ۲۰ میلادی است که به صورت همه‌جانبه و گسترده به تکوین و تطوّر و تحلیل و نقد ادبیات داستانی یکصد ساله ایران پرداخته است.

دانیل کمیسروف از جمله کسانی است که از نزدیک با نویسنده مشهور

ایران، صادق هدایت آشنا بود. درک عمیق کامیسروف از جهان بینی و خلاقیت هنر نویسندگی هدایت موجب شد که سالها خود را وقف تحلیل و بررسی و کشف افکار این نویسنده بزرگ نماید. حاصل تلاشهای کامیسروف رساله‌ای است با نام «صادق هدایت، احوال و آثار» که در سال ۱۹۶۷ میلادی منتشر شد که یکی از بهترین آثار در زمینه هدایت‌شناسی محسوب می‌شود. با این که کامیسروف احاطه‌ای جامع از ادبیات و نویسندگان معاصر ایران داشت، اما صادق هدایت برای او جاذبه‌ای دیگر داشت. همین علقه و دل‌بستگی به این نویسنده بود که در سالهای اخیر به مناسبت یکصدمین زادروز صادق هدایت، رساله‌ای جامع با سبک و سیاقی نوین در باره این نویسنده توانا منتشر کرد.

«ادبیات فارسی» نام رساله‌ای دیگر از کامیسروف است که در سال ۱۹۶۳ م. منتشر گردید. این رساله به بررسی تحولات ادبیات فارسی از اواخر سده ۱۹ تا اوایل سده ۲۰ میلادی اختصاص دارد. افزون بر این، وی پژوهشهایی پیرامون ادبیات روشنگرایی در ایران و نمایندگان برجسته این جریان، همانند میرزا آقاخان کرمانی، ناظم‌الاسلام، فاضل‌خان گروسی و دیگران انجام داده است. همچنین درباره تأثیر رئالیسم در ادبیات معاصر ایران و ویژگیهای رمان اجتماعی آثاری از خود بر جای گذاشته است.

دانیل کامیسروف احوال و آثار چهره‌های ادبی ممتاز داستان‌نویسی معاصر ایران، از جمله صادق هدایت، بزرگ علوی، صادق چوبک، سیمین دانشور، محمد حجازی، سعید نفیسی، جمال میرصادقی و دیگران را با مقالاتی مستقل برای خوانندگان روس معرفی کرده است.

مجموعه‌ای از پژوهشهای استاد کامیسروف به بررسی روابط ادبی و فرهنگی

روسیه و ایران و تأثیرپذیری متقابل نویسندگان و شعرای روس و ایرانی از یکدیگر اختصاص دارد که با توجه به اشراف وی بر ادبیات معاصر دو کشور، از اهمیت زیادی برخوردار است. علاوه بر این، روابط متقابل ادبی شرق و غرب و تأثیر این دو جریان در ادبیات نوین ایران، دست‌مایه بخشی از آثار ارزشمند ایشان است.

دانیل کامیسروف در سال ۱۹۸۰ م. کتابی با نام «پیرامون ادبیات امروز ایران» و در سال ۱۹۸۲ م. رساله‌ای دیگر با عنوان «عوامل گسترش و تکامل ادبیات نوین ایران» که به مسائل عمده ادبیات و فرهنگ نوین ایران می‌پردازد، منتشر کرد.

استاد کامیسراف با وجود کبر سن، لحظه‌ای از تحقیق و تألیف غافل نمی‌شود. سال ۱۹۹۹ م. تحت سرپرستی ایشان و با شرکت مستقیم وی و دیگر ایران‌شناسان برجسته اتحاد شوروی سابق، رساله‌ای بسیار ارزشمند (۵۴۵ صفحه) با نام «تاریخ ادبیات فارسی در سده‌های ۱۹-۲۰» به چاپ رسید. این رساله، از بهترین دستاوردهای تحقیقات ایران‌شناسان بزرگ شوروی سابق به شمار می‌رود. این اثر حاصل تحقیقات بیست ساله کامیسروف و شاگردان و همکاران او است.

ترجمه داستانهای کوتاه صادق هدایت و انتشار آثار وی به صورت مجموعه آثار (سه بار و هر بار در تیراژ بیش از سی هزار) برای نخستین بار به سعی و اهتمام کامیسروف بوده است. وی همچنین داستانهای بزرگ علوی، صادق چوبک و جمال میرصادقی را به همراه شرح احوال و سبک و شیوه هر نویسنده به صورت مفصل و جداگانه، به زبان روسی چاپ کرده است.

دانیل کامیسروف جزء آخرین نسل دوم ایران‌شناسان سده ۲۰ شوروی به شمار می‌رود که تا امروز علاوه بر خدمات علمی در این حوزه، شاگردان زیادی در سراسر جماهیر شوروی سابق، از جمله در تاجیکستان پرورش داده است.